

پیامدهای احداث سد شهدا بر روستای جوبکبود علیا

حسین حیدری^{۱*}، عبدالحمید پاپ زن^۲

۱، دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

۲، دانشیار گروه ترویج کشاورزی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

(تاریخ دریافت: ۹۲/۹/۲۴ - تاریخ تصویب: ۹۳/۹/۵)

چکیده

احداث سدهای بزرگ به واسطه مزایای اجتماعی و منافع آن، هزینه‌های زیاد و مشکلاتی را نیز به همراه داشته که در برخی موارد جبران ناپذیر هستند. هدف از این پژوهش بررسی پیامدهای سد شهدا (سلیمان‌شاه)، بر روستای جوبکبود علیا واقع در شهرستان سنقر و کلیایی می‌باشد که با رویکرد کیفی و بهره‌گیری از تحلیل محتوا انجام پذیرفت. جامعه مورد مطالعه پژوهش کشاورزان روستای جوبکبود علیا می‌باشند که با روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۲ نفر از آنان انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها با بهره‌گیری از مصاحبه نیمه ساختارمند، مشاهده مستقیم و یادداشت‌های میدانی آغاز گردید و تا رسیدن به اشباع تئوریک ادامه یافت. داده‌های حاصل در قالب دو مرحله کدگذاری باز و محوری تحلیل و پیامدهای سد شهدا بر این روستا تبیین گردید. یافته‌های پژوهش نشان داد که سد شهدا دارای پیامدهای منفی مانند از بین بردن راه‌های ارتباطی روستا، آسیب زدن گردشگران به محصولات کشاورزان روستا، عدم تبدیل زمین‌های کشاورزی دیم روستا به آبی و از بین بردن زمین و محصولات کشاورزان بوده است. همچنین، مزیت سد برای کشاورزان روستا شامل اطمینان از آب در دسترس در فصول کم آب مانند تابستان، جهت آبیاری زمین‌های آبی و جلوگیری از بروز سیلاب‌ها می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، توسعه کشاورزی، سد شهدا، جوبکبود علیا

مقدمه

تمدن‌ها در سراسر جهان شناخته شده است، اما ادعا شده که مزایای اقتصادی مورد نظر، از پروژه‌هایی که برای بهره برداری از منابع آب طراحی شده، حاصل نشده و همچنین، پیش‌بینی‌های ضروری برای کاهش مضرات زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی به درستی انجام نشده‌اند. حتی برخی سازمان‌های بین‌المللی، مطالعاتی به منظور متوقف کردن پروژه‌های تأمین آب در کشورهای در حال توسعه انجام داده‌اند. به همین دلیل در مدیریت منابع آب، توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مورد توجه قرار گرفته و تأثیرات زیست محیطی که حاصل این

اهمیت سد و سدسازی بر کسی پوشیده نیست. طی هزاران سال مردمان سرزمین‌های مختلف به منظور مهار آب و تأمین آب آشامیدنی، آبیاری و اخیراً آب مورد نیاز صنایع به احداث سد پرداخته‌اند. آمار سدهای احداث شده طی دو دهه پس از پیروزی انقلاب از ۱۳ سد به ۶۰ سد افزایش یافت. در حال حاضر، در برنامه تأمین آب کشور ۷۰ سد مهم و ۴۸ شبکه آبیاری زهکشی در دست اجرا قرار دارد (Zarghani et al., 2013). گرچه تأثیرات آب بر زندگی بشر و گسترش

تدوین شده و به صورت هدایت شده در بخش‌های مختلف کشور بویژه در نواحی روستایی در حال اجراست (Motyeilangrode et al., 2005). مفهوم توسعه پایدار در جهان امروزی در خصوص بهره‌برداری بهینه از تمام منابع مطرح بوده و با توجه به شرایط اقلیمی خشک و نیمه خشک حاکم بر پهنه فلات ایران، استفاده پایدار از منابع آب مهمترین رکن توسعه طرح‌های مذکور قلمداد می‌شود و بدین منظور لازم است در چگونگی مهار و کنترل آب‌های سطحی به آن توجه خاصی گردد. مهار و کنترل آب‌های سطحی و اتخاذ روش‌های مناسب جهت بهره‌برداری از این منبع با ارزش، سابقه طولانی در فرهنگ و تمدن مردم ایران داشته و در سال‌های اخیر نیز به تدریج با افزایش میزان تقاضای ناشی از رشد جمعیت و تراکم شدید شهرها، هر چه بیشتر بر اهمیت آن افزوده شده است به طوری که در برنامه‌های اول و دوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور از سال ۱۳۶۸ مقادیر قابل توجهی از اعتبارات عمرانی کشور صرف احداث و راه‌اندازی سدها و طرح‌های آبی پایین دست آن‌ها شده است (Plan and Budget Organization, 1993). سال‌هاست که احداث سدها به عنوان مانعی در برابر حرکت آب و ذخیره کردن آن در مخازن عظیم، کنترل سیلاب و تولید انرژی و غیره یکی از راهکارهای اساسی به شمار رفته است. علاوه بر آن، سدهای بزرگ نمادهای غرور ملی و استیلای نبوغ انسانی بر طبیعت، تأمین‌کننده برق، آب و غذا، مهارکننده سیلاب‌ها، آبادکننده بیابان‌ها و تضمین‌کننده استقلال ملی هر کشور بوده است (Perstane & Shafaqhe, 2008). هر چند احداث سدهای بزرگ به واسطه مزایای اجتماعی و هزینه‌های زیاد آنها و با وجود منافع زیاد آن، مضراتی را نیز به همراه داشته که در پاره‌ای از موارد جبران‌ناپذیر هستند (Karimigashni & Chmanche, 2006).

بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که سدها می‌توانند سبب بروز پیامدهای مثبتی مانند توسعه اقتصادی، تولید انرژی، کنترل سیل، توریسم‌پذیری در مناطق پایین سد و دسترسی به آب شوند (Siakia, 2012؛ Reynolds, 2011) و از سوی دیگر، می‌توانند منجر به پیامدهای ناگوار اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در مناطق تحت نفوذ خود شوند (Becka et al.,

مطالعات است اهمیت روز افزون یافته است (Sait Tahmicioglu et al., 2007). امروزه در مطالعات طراحی که بر اساس یافته‌های جدید انجام می‌شوند، همان طور که مسائل اقتصادی و تکنیکی مورد توجه قرار می‌گیرند، ارزش‌های زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی نیز باید مورد توجه قرار گیرند. در این زمینه انواع سدها از جمله سدهای زیرزمینی نیز موجب آلودگی‌هایی نظیر آلودگی نیتروزنی بر روی آب‌های زیرزمینی خواهد شد (Ishida et al., 2003).

بررسی سوابق اجرایی طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی در کشور ما نشان می‌دهد که در برنامه‌ریزی‌های گذشته همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، اهمیت و ارزش‌های منابع طبیعی و محیط‌زیست از دیدگاه تصمیم‌گیران پنهان بوده و بسیاری از آن‌ها بدون توجه به ملاحظات زیست محیطی طراحی و بهره‌برداری شده است. نتیجه و پیامدهای چنین اقداماتی بروز آلودگی‌های مختلف، تخریب و خسارت به منابع طبیعی در کشور بوده است (Pirstane & Shafghati, 2008)، اما پایه‌ای بودن طرح‌های توسعه منابع آب در قبال سایر بخش‌ها، اهمیت برنامه‌ریزی صحیح در رابطه با بهره‌برداری از آن را ضروری ساخته است. اگرچه اجرای پروژه‌های مربوط به آب هزاران سال می‌گذرد، اما عمر برنامه‌ریزی نوین منابع آب به بیش از پنجاه سال نمی‌رسد و فراتر از آن، ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه بیش از سه دهه نیست که پا به عرصه گذارده است، اما در همین مدت کوتاه نیز به اشتباه به عنوان فرآیندی، بر ضد توسعه مطرح شده و به همین سبب بسیاری از کشورهای در حال توسعه در مدنظر داشتن آن در سطح سیاست‌گذاری بی‌میل هستند. با توجه به تأکید بر نقش اساسی و عمده منابع آب کشور در توسعه اقتصادی و اجتماعی و این نکته که توسعه پایدار این منبع ارزشمند، ضامن توسعه پایدار سایر بخش‌ها نیز خواهد بود (Tabatabaeinaeine & Maknon, 2003).

یکی از سیاست‌های اساسی دولت ایران در توسعه روستایی تنوع بخشیدن به اقتصاد روستا، جلوگیری از مهاجرت بی رویه از مناطق روستایی به مناطق شهری، کاهش نابرابری‌های فضایی بین مناطق شهری و روستایی است که این اهداف کلی در قالب برنامه‌ها و طرح‌هایی

بیکار روستایی بوده رضایت نداشته‌اند. Hossiene et al. (2007) از مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که قبل از احداث هر سدی علاوه بر در نظر گرفتن ملاحظات فنی، اقتصادی و اجتماعی باید با مطالعه وضعیت طبیعی حوزه، فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از اجرای سد در ارتباط با منابع طبیعی را شناسایی و برای آینده منطقه برنامه‌ریزی نمود.

با توجه به اینکه جهت احداث پروژه‌های بزرگ همانند سدسازی مناطقی را تحت تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم خود قرار می‌دهد، به نظر رسید که تحقیقی در این زمینه صورت گیرد؛ تا مشخص شود که احداث سد علاوه بر تأثیراتی که بر روی روستاهای دور دست دارد، چه تأثیرات مثبت یا منفی‌ای می‌تواند بر روستاهای نزدیک و پیرامون خود داشته باشد، بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی پیامدهای سد شهدا شهرستان سنقر و کلیایی بر روستای جوبکیبود علیا انجام پذیرفت.

روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ پارادایم کیفی و با رویکردی طبیعت‌گرایانه و بهره‌گیری از تحلیل محتوای عرفی انجام گردید. جامعه مورد مطالعه پژوهش، کشاورزان روستای جوبکیبود علیا تشکیل می‌دهند. این روستا با استناد به آمارگیری سال ۱۳۸۵، دارای ۶۱ خانوار بوده که ۲۰۸ نفر جمعیت دارد (statistics, 2006). این در حالی است که با توجه به آمار سال ۱۳۹۰، روستای جوبکیبود علیا دارای ۵۶ خانوار و ۱۷۱ نفر جمعیت می‌باشد (statistics, 2011). در تحقیق حاضر، برای مشخص کردن تعداد نمونه‌ها، از نمونه‌گیری هدفمند با بهره‌گیری از تکنیک گلوله برفی استفاده شد. در نمونه‌گیری هدفمند، هدف انتخاب مواردی است که با توجه به موضوع تحقیق اطلاعات زیادی داشته

این در حالی است که بسیاری از محققان بر این باورند پیامدهای مثبت احداث سدها بیشتر از اثرات منفی آن‌ها می‌باشد (Saleh et al., 2010). یافته‌های پژوهش Aghile et al. (2007) نشان داد که در صورت مدیریت صحیح زیست‌محیطی روی سد مخزنی بعد از احداث نه تنها می‌توان اثرات منفی را کاهش داد بلکه اثرات مخرب طبیعی مانند بروز سیلاب‌های مخرب در برخی فصول سال در رودخانه را نیز کنترل نمود. Tilt et al. (2008) در بررسی اثرات سدهای بزرگ مقیاس، یک رنج از اثرات اجتماعی مشترک بین سدهای بزرگ مقیاس را ذکر کرده‌اند که عبارتند از: مهاجرت و اقامت در یک مکان دیگر، تغییرات در ساختار اقتصاد و سیستم‌های اجتماعی، اثرات روی سلامتی مردم و نسبت‌های جنسیت و فرهنگ، اثرات روی سیستم حمل‌ونقل و ترابری و مسکن. Aguirre (2005) در پژوهشی بیان داشت که احداث سد، خطرات متنوع و زیادی را برای جوامع تحت تأثیر ایجاد کرده است، که عبارتند از: اختلاف بین مردمی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم تحت تأثیر سد قرار گرفته بودند، همچنین، مردمی که به صورت مستقیم تحت تأثیر قرار گرفته بودند خانه‌ها و زمین‌هایشان را به دلیل زیر آب رفتن از دست داده‌اند و منجر به جابه‌جایی آن‌ها شده است. همچنین، جوامعی که به صورت غیرمستقیم تحت تأثیر قرار گرفته بودند، متحمل خساراتی مثل تخریب راه‌ها و مسیرهای ارتباطی آن‌ها، قابلیت دسترسی آن‌ها، مشکلاتی در زمینه منابع آب آن‌ها و بالاخره مشکلات بهداشتی. Mansorian & Mohamadi (2005) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که پروژه اجرای طرح آبخیزداری از نظر اقتصادی قبل از اجرا به طور دقیق ارزیابی نشده و در مهاجرت روستاییان، اشتغال و افزایش علوفه دام تأثیری نداشته است. یکی از مهم‌ترین مزیت اجرای طرح کاهش سیل در منطقه بوده و در استفاده از منابع روستایی در اجرای طرح نیز رضایت اهالی حاصل نشده و در کل بیش از ۵۰ درصد روستاییان از انجام طرح به دلیل عدم استفاده از امکانات روستایی که مهمترین آن نیروی کار

1. Qualitative Research
2. Naturalistic Approach
3. Purposed Sampling

گردید. با توجه به اینکه در این پژوهش ما به دنبال ترسیم مدل خاصی نبودیم، استفاده از کدگذاری انتخابی صورت نگرفت. در نهایت، نتایج به دست آمده به جامعه مورد مطالعه بازگردانده شد و مورد تأیید قرار گرفت، این کار نیز اعتبار یافته‌ها را بالا می‌برد که به سه گوشه سازی معروف است.

سد مخزنی **شهدا** در استان کرمانشاه از نوع سدهای خاکی با هسته رسی بوده و در فاصله ۱۰۲ کیلومتری شهر کرمانشاه؛ ۱۰۰ کیلومتری همدان، ۱۵ کیلومتری شهرستان سنقر، ۲ کیلومتری روستای ده سلیمان و در مختصات جغرافیایی ۳۲ و ۴۷ طول شرقی و ۲۰ و ۵۲ و ۳۴ عرض شمالی بر روی رودخانه گاورود از شاخه‌های اصلی رودخانه سیروان واقع در غرب ایران می‌باشد که پس از جمع آوری آب‌های سطحی ارتفاعات شمال شرق - جنوب غرب و غرب پس از تلاقی با شاخه قشلاق به رودخانه سیروان مبدل می‌گردد، احداث شده است (Adati, 2005). روستای جوبکبودعلیا واقع در شهرستان سنقر و کلیایی، بخش کلیایی، دهستان سطر می‌باشد که در فاصله ۳ کیلومتری از سد **شهدا** قرار گرفته است. این روستا از جمله روستاهای پایین دست سد شهدا می‌باشد که از دیرباز از آب رودخانه گاورود جهت آبیاری زمین‌های آبی خود و استفاده از طبیعت بکر رودخانه بهره برده است. درآمد اکثر مردمان این دیار از کشاورزی و دامداری تأمین می‌شود.

یافته‌های تحقیق

به منظور تحلیل داده‌ها، ابتدا تمامی مکالمه‌های ضبط شده، یادداشت‌های میدانی و مصاحبه‌ها به متون نوشتاری تبدیل شدند. سپس کلیه داده‌های جمع‌آوری شده مجدد مورد بازبینی قرار گرفتند. سعی بر این بود که با مرور مکرر داده‌ها دید کلی نسبت به داده‌های جمع‌آوری شده کسب شود. در مرحله بعدی، با استفاده از استراتژی جمله به جمله، عبارت‌های مهم و مرتبط با موضوع پژوهش مشخص شدند. حاصل این مرحله، شناسایی ۲۳ مفهوم، تأثیرات سد شهدا بر مردم روستای جوبکبودعلیا بود که با عنوان کدگذاری باز معروف است که در جدول (۱) ارائه گردیده است.

باشند. به منظور آشنایی با مطلعین کلیدی به میان اهالی روستای جوبکبودعلیا مراجعه شد. از طریق پرسش از اهالی روستا، تعدادی از کشاورزان و دامداران با وضعیت‌های متفاوت از لحاظ مالکیت زمین (کشاورزان خرده پا و کشاورزان بزرگ)، گروه‌های مختلف سنی که زمین کشاورزی داشتند، شناسایی شدند. با مراجعه به این افراد هر کدام چند مطلع دیگر را معرفی کردند. افرادی که بیشترین رفرنس به آن‌ها داده شده بود، به عنوان اعضای نمونه انتخاب و نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع تئوریک ادامه یافت. همچنین، جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته انفرادی، بحث‌های گروهی، مشاهده مستقیم و یادداشت‌های میدانی استفاده شد. بکارگیری روش‌های چندگانه و منابع چندگانه در جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش کیفی، اعتبار یافته‌ها را از طریق فرآیندی که از آن به سه‌گوشه‌سازی یاد می‌شود، افزایش می‌دهد (Cohen et al., 2000). پس از انجام ۱۲ مصاحبه نیمه ساختاریافته با نمونه‌های پژوهش، هر کدام به مدت حداقل یک ساعت، اشباع تئوریک حاصل گردید. بدین ترتیب که پاسخ‌ها تکراری شد و مفاهیم جدیدی از سوی نمونه‌ها دریافت نگردید. داده‌های جمع‌آوری شده، پس از تبدیل شدن همه آن‌ها به متن، به منظور منظم و سیستماتیک بودن مراحل کدگذاری در گزندتئوری، این پژوهش در قالب دو مرحله کدگذاری باز و محوری تحلیل محتوا شد. کدگذاری باز شامل فرآیند بررسی و مفهوم‌سازی داده‌ها است. در پژوهش حاضر، پس از مرور داده‌ها، جملات در برگیرنده پیامدهای سد **شهدا** بر روستای جوبکبودعلیا، استخراج و مفاهیم مشابه با یک کد مشترک، کدبندی گردیدند، در انتهای این مرحله ۲۳ مفهوم شکل گرفت. در مرحله بعد یعنی در کدگذاری محوری ارتباط و پیوند میان مقوله‌ها کشف گردید. پس از مقایسه مفاهیم بیست و سه گانه حاصل از کدگذاری باز، ۶ طبقه در کدگذاری محوری تشکیل شد که هر کدام از این طبقه‌ها با یک عنوان به خصوصی مشخص

1. Key Informant

2. Theoretical Saturation

3. Triangulation

جدول ۱- مفهوم سازی داده‌ها (کدگذاری باز)

ردیف	کدگذاری باز داده‌ها
۱	عدم تبدیل زمین‌های دیم روستا به آبی
۲	عدم کشت محصولات جدید در روستا
۳	جذب گردشگران*
۴	آسیب رساندن گردشگران به محصولات و درختان منطقه.
۵	ایجاد اشتغال*
۶	تأخیر زیاد در پرداخت حق الزحمه کارگران
۷	آسیب رساندن به جاده ارتباطی روستا به شهر سنقر و سایر روستاهای همجوار
۸	عدم تغییر در افزایش درآمد مردم روستا
۹	از بین بردن مقدار قابل توجهی از زمین‌های کشاورزان روستا
۱۰	عدم راضی کردن مردم روستا بابت از بین بردن زمین و محصولاتشان
۱۱	بیشتر شدن ترافیک جاده‌ای
۱۲	خشک شدن طبیعت زیبا و بکر پایین دست سد
۱۳	عدم افزایش سرمایه‌گذاری روی زمین‌ها
۱۴	تبدیل شدن قسمتی از زمین‌های آبی روستا به دیم
۱۵	از بین رفتن راه‌های ارتباطی بین مزارع روستاییان با هم
۱۶	عدم بازسازی راه‌های ارتباطی روستا پس از خرابی آن
۱۷	برداشت بیش از حد ماسه از رودخانه، باعث پایین رفتن آب رودخانه و خشک شدن مراتع شده
۱۸	دریافت پول از مردم روستا، بابت آبیاری زمین‌های آبی خود
۱۹	عدم تأثیر پدیده خشکسالی بر روی زمین‌های آبی روستا*.
۲۰	عدم به وجود آمدن روش‌های آبیاری جدید (آبیاری بارانی و قطره‌ای) در روستا (البته در حال ترغیب مردم به منظور آبیاری بارانی برای زمین‌های آبی روستا و یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی هستند)
۲۱	جلوگیری از بروز سیلاب‌ها
۲۲	عدم توجه به روستاهای نزدیک سد^
۲۳	اهداف مثبت سد برای روستاهای دور دست^

۸

مطالب حاصل از برداشت تیم پژوهش *: مزیت سد

برای کشاورزان روستا

عدم توسعه کشاورزی در منطقه، پیامدهای نامطلوب توریسم‌پذیری، عدم ایجاد اشتغال پایدار، از بین بردن راه‌های ارتباطی روستا، از بین بردن زمین و محصولات کشاورزان بدون پرداخت هزینه به آن‌ها می‌باشند. در ادامه به تفصیل هر یک از طبقه‌ها پرداخته شده است.

سپس محققان سعی نمودند عبارتهای استخراج شده را در قالب طبقه‌های معنادار فرموله کنند. این طبقه‌ها که به کدگذاری محوری معروف است، شامل عدم رقابت برای خرید زمین‌های کشاورزی در روستا،

عدم توسعه کشاورزی در روستا

- ترغیب مردم به تبدیل روش‌های آبیاری جدید در روستا
- عدم تبدیل کردن زمین‌های دیم روستا به آبی
- عدم کشت محصولات جدید آبی در روستا
- عدم توسعه زمین‌های کشاورزی

نمودار ۲- عدم توسعه کشاورزی در روستا

آفتابگردان و در زمین‌های دیم گندم و نخد می‌باشد. در این روستا روش‌های آبیاری نیز همانند گذشته در حال حاضر به صورت سنتی انجام می‌گیرد، اما کارهایی به منظور ترغیب مردم روستا جهت انجام روش‌های آبیاری جدید در حال انجام است. همچنین، هیچ زمین دیمی در روستا به آبی تبدیل نشده است. در این مورد مصاحبه‌ای را به عنوان نمونه در اینجا آورده شده است. نمونه X_4 بیان داشت که با احداث سد **شهدا** "زمین‌های دیمی ما به آبی تبدیل نشده است، هیچ محصول جدیدی هم کشت نمی‌کنیم و تمام محصولاتمان همان محصولاتی هستند که در گذشته هم کشت می‌شدند".

عدم توسعه کشاورزی در روستا

با توجه به نمودار (۲)، طبقه صورت گرفته با عنوان عدم توسعه کشاورزی در روستای جوبکبود علیا می‌باشد. این طبقه دارای زیر طبقه‌های؛ ترغیب مردم به تبدیل روش‌های آبیاری جدید در روستا (آبیاری بارانی)، عدم تبدیل شدن زمین‌های دیم روستا به آبی، عدم کشت محصولات جدید در روستا و عدم توسعه زمین‌های کشاورزی روستا می‌باشد. بررسی‌ها نشان داد که علی‌رغم انتظارات از احداث سد شهدا این سد نتوانسته بر پتانسیل‌های توسعه کشاورزی این روستا تأثیر مثبت زیادی بگذارد و محصولات جدیدی در منطقه کشت نمی‌شود، کشت اغلب این روستا همانند گذشته در زمین‌های آبی

پیامدهای نامطلوب توریسم پذیری

- باعث ترافیک جاده‌ای شده است که این ترافیک خودش باعث مشکلات تصادفی شده است.
- گردشگران باعث آسیب رساندن به محصولات مردم و درختان منطقه شده‌اند.
- عدم درآمدزایی از این گردشگران برای روستا

نمودار ۳- پیامدهای نامطلوب توریسم پذیری

پیامدهای نامطلوب گردشگری

با توجه به اینکه یکی از بهره‌بردارانها از سدها استفاده از شرایطی است که برای گردشگری مهیا می‌شود، در این مورد با توجه به نمودار (۳)، طبقه‌ای با عنوان پیامدهای نامطلوب توریسم‌پذیری ایجاد شده است که حاوی زیر طبقه‌های؛ آسیب زدن گردشگران به محصولات کشاورزان و درختان منطقه، به وجود آمده ترافیک جاده‌ای و بروز تصادفات، عدم به وجود آمدن درآمد با استفاده از گردشگران برای مردم روستا در زمان

انجام تحقیق. در این خصوص نیز در ادامه نمونه‌ای از مصاحبه‌های به عمل آمده بیان شده است. نمونه X5 بیان داشت که "احداث سد شهدا باعث افزایش گردشگری شده است، اما این گردشگری برای ما درآمدی را به وجود نیاورده است، بلکه باعث ترافیک جاده‌ای ارتباطی ما با شهرستان سنقر و کلیایی شده است". همچنین، یکی دیگر از نمونه‌های مورد مطالعه X6 بیان داشت که "گردشگران باعث آسیب رساندن به محصولات کشاورزی ما از جمله آفتابگردان می‌شوند".

آسیب رساندن به زمین و محصولات

- از بین بردن محصولات و زمین‌های کشاورزان و عدم رضایت مردم در پرداخت مبالغی که به این منظور به آن‌ها پرداخت شده بود.
- خشک شدن درختان و طبیعت بکر روستا
- تبدیل شدن بخشی از زمین‌های آبی روستا به زمین دیم.

نمودار ۴: آسیب رساندن به زمین‌های کشاورزی و محصولات کشاورزان

آسیب رساندن به زمین و محصولات کشاورزان

همان طوری که در نمودار (۴) نیز مشخص گردیده است، طبقه آسیب رساندن به زمین و محصولات کشاورزان، دارای زیر طبقه‌هایی شامل؛ از بین بردن محصولات و زمین‌های کشاورزان و عدم رضایت مردم در پرداخت مبالغی که به آنان داده شده است یا قرار است داده شود، خشک شدن درختان و طبیعت بکر روستای جو بکبود علیا که در پایین دست سد قرار دارد و تبدیل بخشی از زمین‌های آبی روستا به دیم، می‌باشد. نمونه‌های مورد مطالعه بیان داشتند که هنوز در زمان انجام پژوهش به بعضی از مردم روستا هزینه خسارت زمین و محصولات را ندادند و به افرادی هم که پرداخت کرده‌اند، مبلغش به اندازه‌ای نبوده که کشاورزان در قبال خسارتی که دیده‌اند، راضی شوند. همچنین،

مردم معتقدند که با احداث سد، طبیعت بکر پایین دست سد از بین رفته و درختان خشک شده‌اند و مراتع نیز رو به نابودی هستند، نمونه‌های مورد مطالعه بیان داشتند که در گذشته دام‌های خود را برای چرا به حاشیه رودخانه می‌بردند و در کنار چرای دام‌های خود از طبیعت بکر آن لذت می‌بردند و حتی ماهی صید می‌کردند. آن‌ها همچنین معتقدند که با برداشت بیش از حد ماسه از رودخانه و عبور و مرور بیش از حد ماشین‌ها از اطراف روستا چشمه‌هایی همانند «کینی کره» که مردم از آب آن‌ها زمین‌های خود را آبیاری می‌کردند

یکی از چشمه‌هایی است که در اطراف روستا در گذشته آب خوبی داشته است و کشاورزان از آب آن زمین‌هایی که در اطراف چشمه بوده است، آبیاری می‌کردند.

خشک شده‌ند. نمونه‌هایی از مصاحبه‌های انجام شده در ادامه بیان گردیده است.

نمونه X₇ در این خصوص عنوان نمودند که "کانال کشی‌های مختلف سد که هر بار به یک بهانه انجام می‌گرفت از میان زمین‌های ما می‌گذشت و باعث به بار آوردن آسیب به محصولات و از بین بردن مساحت قابل

توجهی از زمین کشاورزی ما می‌شد". نمونه X₈ اذعان داشت که "باید کفش آهنی می‌پوشیدی و بعد از کلی دوندگی، مبلغ ناچیزی ازشان می‌گرفتیم که آن هم یک دهم خسارت را هم نمی‌دادند، ما فکر می‌کردیم به دیم‌هایمان هم آب می‌دهند که قبول کردیم، اما ...".

از بین بردن راه‌های ارتباطی

- آسیب رساندن به جاده ارتباطی روستا به شهر سنقر و سایر روستاهای همجوار.
- از بین رفتن راه‌های ارتباطی بین مزارع روستاییان با هم.
- راه‌های ارتباطی روستا پس از خرابی به صورت مجدد بازسازی نشده.

نمودار ۵: از بین بردن راه‌های ارتباطی روستا

از بین بردن راه‌های ارتباطی روستا

از بین بردن راه‌های ارتباطی روستا، از دیگر آثار اقتصادی سد بود که دارای زیر طبقه‌های؛ آسیب رساندن به جاده ارتباطی روستا به شهر سنقر و سایر روستاهای همجوار، از بین رفتن راه‌های ارتباطی بین مزارع روستاییان با هم و عدم بازسازی راه‌های ارتباطی روستا پس از، از بین بردن آن‌ها می‌باشد.

در این خصوص افراد مورد مطالعه بیان داشتند که جهت احداث این سد و عبور و مرور بیش از حد ماشین‌های سنگین، جاده‌های ارتباطی روستا به شهر و با سایر روستاهای همجوار به طور جدی آسیب دیدند و خیلی از این راه‌ها نیز به دلیل عبور کانال‌های سد قابل عبور و مرور مجدد نیستند. افراد مورد مطالعه همچنین بیان

داشتند که پس از خراب شدن این راه‌ها و اتمام کار، راه‌های ارتباطی روستا مجدداً مورد بازسازی قرار نگرفتند. در ادامه به بررسی نمونه‌ای از مصاحبه‌های به عمل آمده در این زمینه پرداخته می‌شود. نمونه X₉ عنوان نمود که "این کانال‌های سد راه‌های ارتباطی مردم روستا را با سایر روستاهای اطراف و همچنین با زمین‌های کشاورزی ویران کرده است و بدون اینکه این راه‌های ویران شده را درست کنند به حال خود رها کرده‌اند به عنوان مثال راهی که قبلاً تنها راه ارتباطی روستای جوبکبود علیا به دهستان سطر بوده است، هم اکنون به وسیله این کانال ویران شده است و هنوز هم بازسازی نشده است".

پیامدهای مثبت سد

- جذب گردشگر
- ایجاد اشتغال
- عدم تأثیر پدیده خشکسالی بر روی زمین‌های آبی روستا
- جلوگیری از بروز سیلاب‌ها

نمودار ۶- پیامدهای مثبت سد

نزدیک توجه ندارد و اهداف مثبت آن شاید برای روستاهای دور دست باشد.

شکل ۱: حفاری کانال لوله و از بین بردن زمین‌های کشاورزی

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به کمبود آب در مناطق وسیعی از ایران، مدیریت آب از اهمیت خاصی برخوردار است. احداث سدها در مسیر رودخانه‌ها و ذخیره نمودن آب در پشت آن‌ها بهترین روش استفاده از آب‌های روان است که می‌تواند در زمینه‌های متعددی از جمله کشاورزی، شرب، صنعت، گردشگری و غیره از آن استفاده شود. در کنار این مزایا، احداث سد دارای اثرات نامطلوبی، از جمله آب گرفتگی زمین‌های بالادست سد، تأثیر بر محیط زیست منطقه، اثر بر سطح آب زیرزمینی دشت

در نهایت، با توجه به نمودار (۶)، این سد دارای پیامدهای مثبتی، همچون، جذب گردشگری، ایجاد اشتغال، عدم تأثیر پدیده خشکسالی بر روی زمین‌های آبی، جلوگیری از بروز سیلاب‌ها و ترغیب مردم جهت آبیاری بارانی برای زمین‌های آبی، بوده است که در ادامه به بررسی آن‌ها پرداخته شده است. افراد مورد مطالعه بیان داشتند که با احداث این سد، گردشگران بیشتری به منطقه سفر می‌کنند، اما به واقع این گردشگران سودی برای افراد روستا ندارند. آن‌ها بیان داشتند که برای احداث سد نیاز به نیروی کارگری بود که در برخی موارد از افراد این روستا استفاده می‌شد، اما برای پرداخته حق الزحمه کارگران مشکلاتی وجود داشته است و خیلی طول می‌کشید تا حق الزحمه آن‌ها پرداخت شود. در ادامه با احداث این سد، تأثیر پدیده خشکسالی برای زمین‌های آبی این روستا کم شده است و در واقع در هر زمان از سال آب مورد نیاز برای زمین‌های آبی موجود می‌باشد. همچنین، نمونه‌های مورد مطالعه بیان داشتند که احداث سد باعث جلوگیری از بروز سیلاب‌ها در فصول پر باران سال می‌شود.

رودخانه‌ای که قبلاً مردمان این دیار و سایر روستاهای پایین دست از طبیعت بکر آن استفاده می‌کردند، حال به بیابانی تبدیل شده است که دل هر انسان دردمندی را به لرزه می‌آورد. برداشت تیم پژوهش نیز از نتایج به دست آمده این است که سد به روستاهای

پایین دست، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی منفی بر روستاهای بالادست و پایین دست می‌باشد، بنابراین قبل از احداث هر سد، باید اثرات زیست‌محیطی آن مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد. در این پژوهش به بررسی اثرات احداث سد شهدا بر روی روستای جوبکبود علیا که یکی از روستاهای پایین دست سد می‌باشد، پرداخته شده است.

با توجه به نتایج گرفته شده در این پژوهش، مشخص شد که مسئولان فقط روستاهای دوردست سد را مدنظر دارند و به روستاهای اطراف و نزدیک سد بی‌توجه بوده‌اند، طبق یافته‌های این تحقیق، احداث سد شهدا تأثیر مثبت زیادی روی اهالی روستای جوبکبود علیا نداشته است، به عبارتی در کنار تأثیرات مثبت محدود سد **شهدا** روی کشاورزان روستای جوبکبود علیا، احداث این سد تأثیرات منفی هم، روی مردمان این دیار گذاشته است، این نتیجه با نتایج (Karimigashni & Chmanche, 2006) همخوانی دارد. تأثیرات مثبت سد شامل؛ از بین رفتن نااطمینانی از خشکسالی در بعضی از سال‌ها، جهت آبیاری زمین‌های آبی روستا، ایجاد اشتغال و گردشگری به همراه جلوگیری از به وجود آمدن سیلاب‌ها در فصول پرباران سال و ترغیب مردم برای استفاده از آبیاری بارانی برای زمین‌های آبی روستا می‌باشد، این نتیجه با نتایج پژوهش‌های **Siakia** (2012؛ Reynolds, 2011) و (Perstane & Shafaqhe, 2008) همسویی دارد، اما تأثیرات منفی سد مذکور شامل از بین رفتن راه‌های ارتباطی روستای جوبکبود علیا با سایر روستاهای اطراف، عبور و مرور بیش از حد ماشین‌های باری و خراب شدن جاده اصلی و آسفالت‌ها ارتباطی این روستا به شهرستان سنقر و کلیایی، از بین رفتن راه‌های ارتباطی مردم کشاورز به داخل مزارع خود، به خاطر حفر کانال‌های سد، بیشتر شدن مهاجرت مردم روستا، به دلیل پایین آمدن منابع آبی روستا و پایین آمدن درآمد مردم از کشاورزی و دامداری، باقی ماندن زمین‌های دیم به همان صورت قبلی و عدم تبدیل شدن آنها به زمین‌های آبی، تبدیل شدن بخشی از زمین‌های آبی روستا به زمین دیم (برای ساخت کانال‌کشی سد و بهره‌برداری بیش از حد از ماسه‌های اطراف مناطقی که

چشمه وجود داشته به دلیل عمیق بودن کانال‌ها و بهره‌برداری‌های بیش از حد از ماسه، چشمه‌های روستا خشک شده و زمین‌های اطراف آن به دیم تبدیل شده‌اند) می‌باشد این نتایج با نتایج پژوهش‌های (Tilt et al, 2008)، (Aguiree, 2005) و (Mansorian & Mohamadi, 2005) همسویی دارد. همچنین، کشاورزان روستا بیان داشتند که قبلاً به صورت مجانی برای زمین‌های آبی خود از آب رودخانه گاورود استفاده می‌کردند، اما حال برای همان مقدار آبی که در گذشته استفاده می‌کنند، باید پول پرداخت کنند. در این راستا مشخص شد که سد مذکور نتوانسته است باعث اشتغال پایدار افراد منطقه و روستای مورد مطالعه شود، زیرا افرادی که به کارگری در مراحل ساختمانی سد مشغول بوده‌اند، برخی از آن‌ها بعد از مدت طولانی موفق به دریافت دستمزد خود شده‌اند و این اشتغال بعد از کارهای زیربنایی سد به پایان رسیده است. همچنین جذب گردشگران به منطقه نیز نه تنها فایده‌ای برای درآمدزایی مردم این روستا نداشته، بلکه برخی از گردشگران باعث آسیب‌زدن به محصولات کشاورزان منطقه شده‌اند، در کنار همه این‌ها احداث سد باعث به وجود آمدن ترافیک جاده‌ای و بروز تصادفات دلخراش در این منطقه گردیده است. این نتایج با نتایج تحقیقات (Becka et al, 2012؛ Anorefar 2009 & Namy, 2007) (et al, 2008) همخوانی دارد. در نهایت با توجه به نتایج به دست آمده پیشنهادات زیر ارائه می‌شود.

پیشنهادهای

بهبتر است در برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته قبل و حین احداث سد، همکاری و مشارکت واقعی با مردمان منطقه به عمل آید.

بهبتر است در احداث پروژه سدسازی به روستاهای نزدیک سد نیز، همانند روستاهای دوردست سد توجه اساسی شود.

تبدیل زمین‌های دیم روستای جوبکبود علیا، همانند روستاهای دوردست به زمین آبی، تا از مهاجرت این تولیدکنندگان روستایی به شهرها و مشکلات بیکاری بعد از آن در حاشیه شهرها و تخلیه روستا جلوگیری گردد.

راه‌های ارتباطی که جهت فعالیت‌های مختلف سد خراب شده‌اند، بازسازی گردند. با توجه به احداث سد شهدا، پیشنهاد می‌شود جهاد کشاورزی شهرستان، جهت توسعه کشت محصولات جدید و پر درآمد همانند گیاهان دارویی، همکاری و کمک‌های لازم را به کشاورزان منطقه به عمل آورد.

سپاسگزاری
بر خود لازم می‌دانیم که از کشاورزان روستای جوکبود علیا که همکاری و مشارکت خوبی برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش با محققین داشتند، کمال تشکر و قدردانی را به عمل آوریم.

REFERENCES

1. Adati, Gh. (2005). The analysis stability foundation stone for construction of spillway dam of Suleimanshah, *the fourth Conference on Engineering Geology and the Environment, Association of Engineering Geology of Iran, Tarbiat Modarres University* (In Farsi).
2. Aghili, SM. Rasule, P. & Abdule, L. (2007). Assess potential effects of dam construction on the Alamut Alamut river fish fauna and Taleghan (White River basin). *Journal of Environmental Science*. 3 (3): 84-75. (In Farsi).
3. Anvari Far, Frhmnd, H. Nemat Ullah, M. Rahmani, H., Karami, M. & Khalili, B. (2009). Dam effect on diversity and genetic differentiation martyr Rajai Black Fish (*Capoeta capoeta gracilis*) in the Tajan River Sari fingerprinting using RAPD. *Journal of the Natural Environment Iranian Journal of Natural Resources*. 63 (3): 223-211. (In Farsi).
4. Beck, M. W., Claassen, A. H., & Hundt, P. J. (2012). Environmental & livelihood impacts of dams: common lessons across development gradients that challenge sustainability. International Association for Hydro-environment Engineering & Research. DOI: 10.1080/157/5124.
5. Cohen, L, Manion, L & Morrison, K. (2000). *Research Methods in education*. Fifth Edition, Routledge Falmer publication.
6. Hosseine tose, M., Kohandel, A., & Mortazae Freghende, GH. (2007). *Avoid the negative effects of dams and the use of new opportunities to investigate the mechanisms of action of the natural resource (Case study: Karun dam 3)*, CIVILICA. (In Farsi).
7. Ishida, S., Kotoku, M., Abe, E., Fazal, M.A., Tesuchihara, T. & Imaizumi, M. (2003). Construction of Subsurface Dams and Their Impact on the Environment. *Material and Geoenvironment*, 50(1), 149-152.
8. Karimi gashni, A & Chmanchy, M. (2006). Devastating environmental effects of dams using ven ten varo matrix. *First Workshop on Dams and the environment*. (In Farsi).
9. **Mansorian, N., & Mohamade Golrang, B. (2005)**. Survey Economic - Community Watershed Projects in Iran (case study Khorasan Razavi Kama watershed), *Sixth Conference of Agricultural Economics Iran, Mashhad, Iran Agricultural Economics Association, Ferdowsi University of Mashhad* (In Farsi).
10. Ministry of Energy, Water Corporation West Regional. (2003). *A qualitative study of the structural barriers within the region*. Available on the site www.pdfactory.com. (In Farsi).
11. Motyei Langroodi, SA. & Najafi Kani, A. (2005). Evaluate the effects of settlements and industrial areas in economic and social development in rural areas case study: city of Babylon. *Geographic research*. No. 58. Pp. 165-147. (In Farsi).
12. Namy, S. (2007). Addressing the social impact of large hydropower dams. *Journal of International Policy Solutions*. 7: 11- 17.
13. Pirestani, M. & shafghate, M. (2008). Environmental effects of dam construction. *Journal of Human Geography*. 1 (3): 50-39. (In Farsi).
14. Pirestani, M., R & Shafaghi, M. (2008). Evaluate the environmental impacts of dam construction, *Journal of Human Geography First Year, (III)*, pp. 50-40. In Farsi.
15. Plan and Budget Organization. (1993). Documentation first and second applications development economic- social and cultural IRI. (In Farsi).
16. Reynolds, I. (2011). Impact of the three Gorges dam. *JCCC Honors Journal*. 2 (2): 1-21.
17. Sait Tahmicioglu, M., Anul, N., Ekmekci, F. & Durmus, N. (2007). Positive and negative impact of dams on the environment. *International Congress on River Basin Management, Turkey, Chapter 2, 759-769*.

18. Saleh, H., Idris, K. & Kankara, A. J. (2010). Economic impact of dam construction, the challenge & solution to agricultural productivity in Nigeria: a case study of Tura dam in Mashigi village, Kankara L. G. A., Katsina state. *Journal of Agriculture and veterinary Sciences*. 2: 35- 44.
19. Siakia, H. (2012). Political economy on big dam in north east India. *Journal of Social & political Science*. 1(1): 1-11.
20. Statistics, 2006. (In Farsi).
21. Statistics, 2006. (In Farsi).
22. Tabatabaei Naeini, A. & Maknon, b. (2003). Strategic Environmental Assessment of Water Resources. First National Congress on Civil Engineering, Sharif University of Technology, 22-23 May. (In Farsi).
23. Zarghani, H., Jahanbin, A., & Salehabade, R. (2013). Assess the vulnerability of dams using wireless sensor networks Case Gotvand olia, sixth Congress of Geopelitic (passive defense), seventh & eighth November, Mashhad. (In Farsi).